

Олексій Кресін

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права,
керівник Центру порівняльного правознавства
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4016-6596>
okresin@gmail.com

НАУКОВИЙ КОМЕНТАР

Ця резолюція є частиною серії актів Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі – ГА ООН), ухвалених у 2016–2023 рр.

19 грудня 2016 р. ГА ООН ухвалила резолюцію “Ситуація з правами людини в АР Крим та м. Севастополі (Україна)”. Текст документа частково повторював резолюцію № 68/262 “Територіальна цілісність України” ухвалену 27 березня 2014 р. Він посилається на принцип незастосування сили чи погрози силою в міжнародних відносинах, а також підтверджує відданість держав – членів ООН політичній незалежності й територіальній цілісності України. Принципово новим у резолюції 2016 р. стало визнання “тимчасової окупації” і невизнання анексії Криму з боку Російської Федерації (далі – РФ), засудження поширення на цю територію правової системи РФ. Але фокус резолюції інший – це масові порушення прав людини на окупованих територіях, які засуджуються як із погляду міжнародного права прав людини, так і міжнародного гуманітарного права, а РФ як державу-окупанта закликає до виконання її зобов'язань¹.

Під час обговорення проєкту резолюції представник України С. Кислиця зазначив, що підтримка державами-членами документа може зробити ще більш видимими питання прав людини в Криму, буде виявом наполягання на зобов'язанні Росії, як держави-окупанта, їх дотримуватися. Представниця РФ О. Мозоліна звела свій виступ до ствердження внутрішнього характеру конфлікту в Україні й звинувачень “київської влади” у масових порушеннях прав людини, особливо у південно-східних регіонах держави².

Проєкт документа попередньо розглядав III комітет ГА ООН (до компетенції якого входять соціальні, гуманітарні та культурні питання)³. Проєкт резолюції представили 30 країн⁴. Її підтримало 70 держав, проти неї проголосували 26 країн (зокрема, Вірменія, Білорусь, Китай, Індія, Казахстан,

¹ Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine). Resolution 71/205 adopted by the General Assembly on 19 December 2016.

² United Nations General Assembly. Seventy-first session. 65th plenary meeting. Official records. A/71/PV.65. 19 December 2016.

³ United Nations General Assembly. Seventy-first session. Agenda item 68 (c). Promotion and protection of human rights: human rights situations and reports of special rapporteurs and representatives. Report of the Third Committee. A/71/484/Add.3. 7 December 2016.

⁴ Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine). Draft resolution A/C.3/71/L.26. 31 October 2016.

Південноафриканська Республіка (далі – ПАР), Узбекистан). Утрималися від голосування 77 держав⁵.

Слід зазначити, що разом із “кримською” резолюцією розглядалися й питання щодо ситуації з правами людини у різних країнах. Резолюцію щодо Китайської Народної Демократичної Республіки (далі – КНР) було ухвалено консенсусом (без голосування), щодо Сирії з результатом 116/16/52, щодо Ірану – 85/35/63. Отже, “кримська” резолюція набрала найменше голосів (така тенденція зберігалася і в наступні роки), але в усіх трьох випадках голосування кількість держав, які утрималися, була дуже значною⁶.

Резолюції з такою ж назвою, але з розширеним змістом, ГА ООН ухвалювала і в наступні роки. Серед порушень прав людини, викладених у резолюції № 72/190 2017 р., були: запровадження російського права, судочинства та системи управління на окупованих територіях; дискримінація осіб за етнічною та релігійною ознакою, зокрема українців і кримських татар; свавільні затримання, тортури та інше жорстоке, негуманне та таке, що принижує людську гідність, поводження із затриманими особами; примусові виселення і конфіскація приватної власності; депортація заарештованих і ув'язнених осіб із Криму до РФ; безкарність осіб, винних у порушеннях прав людини; перешкоджання діяльності незалежних журналістів, правозахисників і адвокатів; заборона, необґрунтоване закриття або перешкоджання діяльності культурних, релігійних і представницьких інституцій (зокрема, заборона Меджлісу кримськотатарського народу), громадських організацій, медіа, проведення культурних заходів; обмеження навчання українською та кримськотатарською мовами; заборона на в'їзд до Криму кримськотатарським громадським діячам; примус щодо служби населення в армії і відповідні тиск та пропаганда; примусове поширення на населення громадянства РФ; недопущення роботи в Криму місій міжнародних організацій для моніторингу порушень прав людини⁷.

Ініціаторами і “спонсорами” проекту резолюції стали вже 42 країни⁸. Кількість держав, які підтримали і не підтримали резолюцію, не змінилася (70 і 26), 76 держав утрималися від голосування⁹.

Резолюцію з такою самою назвою 2018 р. (№ 73/263) було розширено, вона містила більш виразне (хоча по суті те саме) формулювання щодо статусу Криму: ‘захоплення Криму силою є незаконним і є порушенням міжнародного права, <...> ці території має бути повернуто’. Державам і міжнародним організаціям було запропоновано офіційно використовувати щодо Криму таке визначення: “АР Крим і м. Севастополь, Україна, тимчасово оку-

⁵ United Nations General Assembly. Seventy-first session. 65th plenary meeting. Official records. A/71/PV.65. 19 December 2016.

⁶ United Nations General Assembly. Seventy-first session. 65th plenary meeting. Official records. A/71/PV.65. 19 December 2016.

⁷ Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Resolution 72/190 adopted by the General Assembly on 19 December 2017.

⁸ Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Draft resolution A/C.3/72/L.42

⁹ United Nations General Assembly. Seventy-second session. 73rd plenary meeting. Official records. A/72/PV.73. 19 December 2017.

повані Російською Федерацією”. Серед порушень прав людини додані: поза-судові страти, викрадення, насильницькі зникнення; політично мотивовані переслідування, залякування, насильство, включно із сексуальним; використання психіатрії з каральною метою; депортації; обмеження свободи думки і висловлювання, об’єднань, мирних зібрань, сповідання релігії чи вірувань; використання антитерористичних та антиекстремістських законів для придушення інакомислення. РФ було закликано допускати співробітників консульств України до затриманих громадян України, а також офіційних представників України, включно із співробітниками Офісу Уповноваженого Верховної Ради України, – до ув’язнених осіб та інших громадян України¹⁰.

Проект документа представили 32 держави¹¹. За ухвалення резолюції проголосували 66 держав, 27 – проти, 71 країна утрималася від голосування¹².

Резолюція № 74/168 2019 р. містила посилання на ширше коло актів міжнародного права, зокрема на резолюцію ГА ООН 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 р. “Визначення агресії”¹³ та ін. Серед порушень прав людини, здійснюваних РФ на території окупованого Криму, цього разу були додані чіткіші формулювання щодо: примусового відправлення осіб до психіатричних лікарень як форми залякування та покарання політичних опонентів і активістів; використання тортур для отримання фальшивих зізнань у політично мотивованих переслідуваннях; перешкоджання реалізації соціальних та економічних прав мешканців, зокрема дітей, людей похилого віку і осіб з обмеженими можливостями; тиску на релігійні громади, зокрема через часті поліцейські рейди, невиправдані вимоги під час реєстрації громад, що впливають на правовий статус і права власності, погрози і переслідування вірних Православної церкви України (далі – ПЦУ), протестантських конфесій, мусульман, Української греко-католицької церкви (далі – УГКЦ), римо-католиків, Свідків Єгови, безпідставні переслідування десятків мирних мусульман за приписуване їм членство у певних релігійних організаціях; масових затримань правозахисників на підставі боротьби з тероризмом та інших форм репресій щодо них; цілеспрямованої політики РФ щодо зміни демографічної структури Криму через, з одного боку, створення неприйнятних умов для проживання місцевого населення, що для багатьох стало причиною виїзду, а з другого – через сприяння переїзду росіян на цю територію; різноманітних заходів окупаційної влади, спрямованих на дискримінацію етнічних і релігійних груп, зокрема кримських татар і українців; недопущення незалежних лікарів і представників міжнародних організацій до заа-

¹⁰ Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Resolution 73/263 adopted by the General Assembly on 22 December 2018.

¹¹ Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Draft resolution A/C.3/73/L.48. 31 October 2018.

¹² United Nations General Assembly. Seventy-third session. 65th plenary meeting. Official records. A/73/PV.65. 21 December 2018.

¹³ Definition of Aggression. Resolution 3314 (XXIX) adopted by the General Assembly on 14 December 1974.

рештованих і ув'язнених осіб, а також відсутність ефективного розслідування смертей таких осіб¹⁴.

Проект документа представили 34 країни¹⁵. Резолюцію підтримали: 66 держав проголосували “за”, 23 – “проти” (зокрема, Вірменія, Білорусь, Китай, Індія, Казахстан, Киргизстан), 83 – утрималися¹⁶.

У резолюції № 75/192 2020 р. було уточнено і наголошено на частині вже традиційних положень. Зокрема, зазначалося, що ‘органи та чиновники Російської Федерації, запроваджені в тимчасово окупованому Криму, є нелегітимними і мають згадуватися як “окупаційні органи влади Російської Федерації”’. Серед нових положень: занепокоєння і засудження непотрібних і непропорційних обмежувальних заходів окупаційної влади у зв’язку з пандемією коронавірусу й водночас недостатності медичних і гігієнічних заходів для попередження цього захворювання; невідповідні умови у пенітенціарних інституціях, зокрема переповнені камери і брак дієвої медичної допомоги; непропорційні й дискримінаційні обшуки приватних помешкань, офісів, рейди у місцях зібрань кримських татар; негативний вплив окупації на реалізацію соціально-економічних прав населення, особливо його вразливих груп; обмеження для громадян України на окупованих територіях щодо реалізації їх соціально-економічних прав, включно з правом на роботу, а також щодо можливості зберігати їх ідентичність, культуру, освіту українською і кримськотатарською мовами; мілітаризація й асиміляція молоді та блокування її доступу до освіти в Україні; будівництво інфраструктурних об’єктів, пов’язане з експропріацією землі, руйнуванням будинків, виснаженням природних і сільськогосподарських ресурсів, що має негативний вплив на природу і спричиняє зміни в економічній і демографічній структурі півострова; знесення або позбавлення громад їх релігійних будівель; розгляд справ цивільного населення у військових судах, неповага з боку держави-окупанта до стандартів справедливого судового розгляду; кримінальне переслідування кримчан за ухилення від призову до збройних сил РФ; невинуваті втручання у роботу медіа, свавільні арешти, утримання, переслідування, залякування їх співробітників у зв’язку з їх професійною діяльністю. Наголошувалися: право всіх внутрішньо переміщених осіб та біженців на повернення до Криму й вимога поваги до їх прав власності; вимога відкрити повну інформацію про дітей, позбавлених батьківської опіки в Криму з початку окупації, включно з пізніше усиновленими чи переданими до прийомних сімей за межі Криму, щоб забезпечити можливість Україні опікуватися ними та забезпечити їхній захист¹⁷.

¹⁴ Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Resolution 74/168 adopted by the General Assembly on 18 December 2019.

¹⁵ Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Draft resolution A/C.3/74/L.28. 31 October 2019.

¹⁶ United Nations General Assembly. Seventy-fourth session. 50th plenary meeting. Official records. A/74/PV.50. 18 December 2019.

¹⁷ Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Resolution 75/192 adopted by the General Assembly on 16 December 2020.

Проект документа представили 27 країн¹⁸. Резолюцію підтримало 64 держави, проти неї проголосували 23 (зокрема, Вірменія, Білорусь, Китай, Індія, Казахстан, Киргизстан), 86 утрималися від голосування¹⁹.

У резолюції № 76/179 2021 р. було додано засудження: обмеження у праві на вільне пересування для колишніх засуджених за політичними звинуваченнями; переслідування осіб, які відмовляються надавати свідчення проти третіх осіб; руйнування культурної спадщини, незаконних археологічних робіт, переміщення культурних цінностей, переслідування релігійних традицій, ‘спрямовані на стирання української й кримськотатарської культурних ідентичностей з етнокультурного ландшафту Криму’; проведення загальноросійського перепису населення в Криму, законність якого щодо цього регіону не повинна визнаватися; депортації громадян України з Криму, зокрема на підставі застосування міграційного та виправного законодавства РФ. Останню закликали до: застосування заходів щодо обмеження вільної міграції її громадян до Криму; оприлюднення докладної інформації про поширення коронавірусу в Криму і заходів щодо боротьби з пандемією; забезпечення належних життєвих умов у Криму, включно із справедливим і недискримінаційним розподілом водних ресурсів серед цивільного населення. Кримських татар уперше в серії резолюцій щодо України названо корінним народом Криму, РФ закликає поважати відповідні права корінних народів України, встановлені у Декларації ООН про права корінних народів 2007 р. Серед міжнародних переговорних майданчиків для сприяння поліпшенню ситуації з правами людини на півострові згадано Міжнародну кримську платформу, до участі в якій закликає всіх держав-членів²⁰.

Проект представили 29 країн²¹. Резолюцію ухвалили 65 голосами “за”, проти неї проголосували 25 держав (зокрема, Вірменія, Білорусь, Китай, Індія, Казахстан, Киргизстан), 85 утрималися²².

Резолюція № 77/229 2022 р., ухвалена в умовах широкомасштабного вторгнення РФ в Україну, містила нові положення: вказівку на використання території Криму для подальшої агресії РФ і спроби незаконної анексії Херсонської й Запорізької областей; перенесення досвіду окупації Криму на інші території України, що перебувають під “тимчасовим військовим контролем” РФ, силове утримання яких є незаконним та їх має бути негайно повернуто Україні; невиконання РФ тимчасового наказу Міжнародного Суду ООН 2022 р. (щодо припинення бойових дій та ін.); засудження розпалювання в Росії ненависті до України й українців, ПЦУ, кримських татар, мусульман, Свідків Єгови, громадських активістів, поширення закликів щодо

¹⁸ Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Draft resolution A/C.3/75/L.32. 30 October 2020.

¹⁹ United Nations General Assembly. Seventy-fifth session. 46th plenary meeting. Official records. A/75/PV.46. 16 December 2020.

²⁰ Situation of human rights in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Resolution 76/179 adopted by the General Assembly on 16 December 2021.

²¹ Situation of human rights in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Draft resolution A/C.3/76/L.29. 28 October 2021.

²² United Nations General Assembly. Seventy-sixth session. 53rd plenary meeting. Official records. A/76/PV.53. 16 December 2021.

звірств проти українців у медіа; поширення дезінформації, спрямованої на виправдання агресії проти України, зокрема через систему освіти; ухвалення нового законодавства РФ, спрямованого на відмовлення мешканців Криму від мирних протестів; так звані фільтраційні процедури щодо переміщених осіб. Від РФ вимагалось: негайно припинити її агресію й без умов вивести свої збройні сили (далі – ЗС) із міжнародно визнаної території України; припинити перешкоджання мешканцям Криму, зокрема українцям і кримським татарам, у культурному житті їх громад; припинити кримінальне переслідування мешканців Криму за опір призову і мобілізації до ЗС РФ; скасувати рішення щодо спрощеної процедури набуття громадянства РФ для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківської опіки; припинити переміщення українських дітей на територію РФ, вжити всіх належних дій для їх безпечного повернення та воз'єднання сімей. Низку положень попередніх резолюцій щодо незаконних дій РФ у цьому документі було поширено на всі окуповані нею території України²³.

Проект резолюції представили 44 країни²⁴. Її підтримали 82 держави, проти проголосували 14 (Білорусь, Китай, Казахстан та ін.), 80 утрималися від голосування²⁵.

Резолюція № 78/221 2023 р. має суттєво розширену назву: “Ситуація з правами людини на тимчасово окупованих територіях України, включно з Автономною Республікою Крим та містом Севастополь”. Це відображає не перше, але більш послідовне поширення положень цієї групи резолюцій на всі незаконно контрольовані й анексовані території України – АР Крим, Севастополь, частини Херсонської, Запорізької, Донецької та Луганської областей²⁶. Водночас значна частина положень документа концентрується насамперед на особливих реаліях і порушеннях прав людини саме на Кримському півострові.

У резолюції відображено нову кваліфікацію дій РФ: замість “тимчасового військового контролю” – “тимчасовий контроль або окупація” українських територій. Отже, в одній формулі об'єднано окупацію як традиційний інститут міжнародного гуманітарного права та незаконне здійснення ефективного контролю як інститут, що послідовно розвивається в рішеннях міжна-

²³ Situation of human rights in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Resolution 77/229 adopted by the General Assembly on 15 December 2022.

²⁴ Situation of human rights in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Draft resolution A/C.3/77/L.35. 1 November 2022.

²⁵ United Nations General Assembly. Seventy-seventh session. 54th plenary meeting. Official records. A/77/PV.54. 15 December 2022.

²⁶ У коментарі Міністерства закордонних справ України (далі – МЗС України) щодо ухвалення цієї резолюції дещо не виправдано стверджується, що цей документ вперше “охоплює ситуацію з правами людини на всіх тимчасово окупованих РФ територіях України”. А вже таке охоплення передбачене вже в резолюції 2022 р. із цієї ж групи. Див.: Коментар МЗС України щодо ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН резолюції “Ситуація з правами людини на тимчасово окупованих територіях України, включаючи Автономну Республіку Крим та місто Севастополь” (Вебсайт Міністерства закордонних справ України, 20.12.2023) <<https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-ua-shchodo-uhvalennya-generalnoyu-asambleyeyu-onn-rezolyuciyi-situaciya-z-pravami-lyudini-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-ukrayini-vklyuchayuchi-ar-krim-ta-misto-sevastopol>> (дата звернення: 26.03.2024).

родних трибуналів *ad hoc* та Європейського суду з прав людини²⁷. На нашу думку, це може підкреслювати, що у баченні розробників проекту резолюції ці два різні режими зближені за своїм правовим регулюванням та на практиці безпосередньо пов'язані один з іншим (наприклад, другий переходить у перший). Отже, документ прагне використати норми та підходи, напрацьовані щодо них обох, в умовах складності, багатоаспектності й мінливості правового режиму захоплених Росією територій України. Також замість “агресії РФ” у резолюції здебільшого використовується формулювання “агресивна війна РФ” проти України.

Резолюція містить низку нових положень. Зокрема, здійснено посилення на Конвенцію про права дитини й Конвенцію про права осіб з інвалідністю як застосовні щодо предмета резолюції; збільшено кількість згадок про корінні народи України. Засуджуються: протиправна практика РФ щодо свавільних затримань та захоплення цивільних заручників на окупованих територіях; руйнування греблі Каховської гідроелектростанції, що має і матиме надалі катастрофічні наслідки для цілого регіону України, а також відмова у гуманітарному допуску представників ООН на постраждалу від цього територію, окуповану РФ; насильницькі дії РФ на Запорізькій атомній електростанції, що можуть мати катастрофічні наслідки не лише для України, а й для низки інших держав; використання окупованих територій для нанесення атак ракетами і безпілотниками по решті території України (при цьому вказано на свідомий характер атак на цивільні об'єкти, включно з лікарнями та критичною енергетичною інфраструктурою; підлив глобальної харчової безпеки через атаки на українські цивільні морські порти та їх інфраструктуру, засоби навігації, зернові термінали, спроби блокади українських портів, погрози застосування сили проти цивільних суден). Більш докладно розкриті і підкріплені посиланням на ордери Міжнародного кримінального суду питання засудження насильницького переміщення дітей та інших цивільних осіб у межах окупованих територій та їх депортації до РФ, протиправна зміна цивільного статусу українських дітей – їх усиновлення або передання до прийомних сімей²⁸.

Проект резолюції представили 50 країн²⁹. Її ухвалення підтримали 78 держав, проти проголосували 15 (Білорусь, Бурунді, Китай, Куба, КНДР, Еритрея, Гондурас, Іран, Малі, Нікарагуа, Нігер, РФ, Судан, Сирія, Зімбабве), утрималися від голосування 79, не брала участь у голосуванні 21 країна (Азербайджан, Казахстан, Туркменістан, Узбекистан та ін.)³⁰.

²⁷ Див. про це: Стойко О М, Кресіна І О, Кресін О В. *Відродження постконфліктних територій: світовий досвід і Україна: наукова записка* (Ін-т держави і права імені В М Корецького НАН України, Норма права 2020); Кресін О. В. Рішення ЄСПЛ щодо Криму 2020 р. і щодо Донбасу 2023 р.: юридична кваліфікація незаконного контролю РФ щодо території України (2023) 3 *Право України* та ін.

²⁸ Situation of human rights in the temporarily occupied territories of Ukraine, including the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol. Resolution 78/221 adopted by the General Assembly on 19 December 2023.

²⁹ Situation of human rights in the temporarily occupied territories of Ukraine, including the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol. Draft resolution A/C.3/78/L.42. 31 October 2023.

³⁰ Situation of human rights in the temporarily occupied territories of Ukraine, including the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol: resolution / adopted by the General Assembly. Voting Summary. 19.12.2023.

Слід відзначити, що підтримка кожної з резолюцій в цій серії державами-членами була достатньою і водночас недостатньо переконливою, а також нижчою, ніж щодо резолюцій про права людини в інших державах (КНДР, М'янма, Іран). Крім того, окрім невеликого сплеску в 2022 р., який відобразив реакцію деяких держав-членів на повномасштабне вторгнення РФ в Україну, загалом зберігалася тенденція до поступового зниження підтримки “українських” резолюцій такого типу. Також варто звернути увагу на те, що, окрім першої резолюції з цієї серії в 2016 р., наступні практично не обговорювалися. Причини цього переважно не пов'язані з війною РФ проти України. Зокрема, це незмінна позиція багатьох держав щодо неприпустимості змішування політичних питань (проблеми політичної цілісності держав, самовизначення народів та ін.) з питаннями захисту прав людини, а також щодо нібито непропорційно значної уваги в ГА ООН до проблем “західних” держав і “подвійних стандартів” у ставленні до держав у різних регіонах світу.